

Kludský zachovává ve svém vypravování krajní věcnost. Přesto, nebo snad právě proto jeho podání strhuje. Vypravěč imponuje dokonalou znalostí všeho, co souvisí s cirkusem a nevidí provoz cirkusu ve společenském vzduchoprázdnu: neustále dokládá, jak zdar a rozkvět cirkusu závisí na klidu a prosperitě společnosti — válka a krize jsou úhlavními nepřáteli cirkusu, neboť v té době hynou zvířata a lidé nepřicházejí hledat do cirkusu radost. Cirkus je místem, kde ve shodě spolupracují lidé různých národností, kde se denně rodí solidarita všech pracovníků. Dokonalý chod cirkusu je dílem lásky všech zaměstnanců k práci, neúporné dřiny, denně osvědčované kázně. V cirkuse se nedá nic improvizovat, každé lajdáctví a nepřesnost může mít za následek neštěstí i smrt člověka.

Ve vypravěčově podání poznáváme vůli Kludského nesklonit se před překážkami života, těšit se z jeho darů, houževnatost, která začíná opětovně znova. Kolik medailónů, třebaš jen stručně načrtnutých, roste z paměti Kludského — ať jsou to portréty příslušníků rodiny, či podoby domptérů, slavného klauna Armanda Zavatty aj! Mistry (např. při historických s travíči zvířat) máme pocit, že čteme napínavou detektivku. A přece fabuloval tu jenom život!

Cibulovi se podařilo zachytit autentičnost jazykové osobitosti vypravěče, užívajícího odborné cirkusové terminologie; přitom nikde neupadá do naturalistické popisnosti nebo vulgárnosti. Čtenář přivítá též připojený slovník cirkusových výrazů.

Kniha *Život* v manéži je víc nežli monografie o životě jednoho cirkusového rodu. Přináší (hlavně v samostatné kapitole, která zůstala ovšem jen v náčrtu) též některé údaje k historii světového a českého cirkusu. Čtenář manéž srovnává, jak mnoho společného má mnohotvárné členění dění v cirkuse s provozem v divadle, jak koneckonců jde v obou případech o dva, přirozeně diferencované projevy divadelnictví v širokém smyslu slova.

Artur Závodský

Stefan Żółkiewski, Zagadnienia stylu (Warszawa 1965, Państwowy Instytut Wydawniczy; 256 stran).

Polský marxistický kritik Stefan Żółkiewski vybral do této knihy své studie a články z let 1963—1965, vesměs již časopisecky publikované. Všechny se více nebo méně dotýkají jednoho problému — stylu naší epochy a především otázky, jak se tento styl projevuje v kultuře a umění doby. Obecně řečeno, Żółkiewskému jde o vztah stylu a kultury. Autor vychází namnoze z teoretických prací západních vědců, marxistů i nemarkxistů, a snaží se jejich poznatky aplikovat na situaci země budující socialistický společenský řád, konkrétně na lidové Polsko. Mnohé problémy stylu a kultury nebyly prozatím řešeny z marxistických pozic a Żółkiewski je proto jenom nadhazuje a vybízí k jejich zkoumání a rozpracování. V tom je podnětnost Żółkiewského statí pro rozvoj marxistického myšlení.

Autor naráží na řadu otázek a problémů kultury a umění. Poněvadž v této recenzi není možné obsáhnout celé bohatství jeho myšlenek, názorů a postřehů, omezím se pouze na některé otázky bezprostředně souvislé s literaturou.

V úvodní studii — *Główny problem literatury współczesnej* — klade si autor zajímavou otázku: je současná polská literatura schopna vytvořit veledíla trvalé hodnoty? Takové knihy by se měly alespoň dotýkat centrální problematiky života a kultury naší doby — a tou je podle Żółkiewského boj proti různým druhům odcizení člověka. Tento boj mu splývá s výstavbou nového společenského řádu, který likviduje základní formu odcizení, totiž alienaci člověka a jeho práce. Těžší a obtížnější je odstranění jiných druhů alienace: lidí a institucí, jednotlivce a kolektivu, člověka a smrti. Jedině aktivní účast na revolučním činu, při tvorbě nových hodnot a nové společnosti, může člověk překonat všechny druhy odcizení. Żółkiewski dospívá k závěru, že současná polská literatura odráží ve svých vrcholných dílech boj proti alienaci člověka v socialistické společnosti, že si vytvořila i nové, vhodné literární formy a že má tedy všechny předpoklady, aby se v ní zrodila díla trvalé hodnoty. Autor ovšem nedostatečně zdůraznil další důležitou okolnost, totiž talent a osobnost tvůrce a především příznivé podmínky pro jeho rozvoj.

Jednou z nejrozsáhlejších studií v knize je stať *Polska proza, poezja i dramaty po wojnie*. Autor podává přehled vývoje polské literatury po druhé světové válce, ale rekapituluje stručně i hlavní proudy a tendence období meziválečného a okupačního jako nutný předpoklad pro osvětlení dnešní problematiky. Uplatňuje tu měřítko, která teoreticky rozpracoval ve studii předcházející. Z tohoto hlediska nejvýše hodnotí prózu, protože ta se nejvíce zabývá aktuální problematikou polské poválečné společnosti, kdežto poezie i drama má úzce literární, „laboratorní“ charakter. Żółkiewski probírá hlavní proudy v literatuře doby, jmenuje některé autory a díla, která tyto proudy charakterizují. Na poválečné období se dívá jako na jednotlivý celek; nesouhlasí s dělením literárního vývoje na krátké etapy. V oblasti prózy vysoko hodnotí první poválečná léta, kdy byla polská próza nejtěsněji spjata s konkrétními společenskými problémy, kdy se nejvíce poli-

ticky angažovala a kdy vzniklo několik umělecky zralých děl, jako Medailóny Zofji Nałkowské, některé novely Adolfa Rudnického či Popel a démant Andrzejewského. Poslední léta vývoje polské prózy charakterizuje Żółkiewski jako léta hledání, bloudění, ale i umělecké odvahy a originality. Současná díla polské prózy líčí sice problémy dnešního života v průmyslovém, socialistickém Polsku, ale problémy jakoby vytržené z celku. Podle názoru Żółkiewského nenašla próza ještě způsob, jak ukázat konflikty současné polské společnosti ve vzájemné souvislosti. Přesto má próza v kontextu dnešní polské literatury vedoucí postavení, protože je nejvíce spjata se životem. To se většinou nepodařilo poválečné poezii, která se stala jakousi literární laboratoří dneška. Jenom několik básníků má širší popularitu. Podobně i drama, které je zvláště v oblasti formy pod silným vlivem poezie, kdežto před válkou bylo spíše ovlivňováno prózou. Podle autora názoru je polská dramatická literatura již asi čtvrt století poměrně chudá. V posledních letech převládá drama parabolické a poetické, kdežto realistická hra je v krizi. V tom vidí Żółkiewski jisté ochuzení dramatické literatury a zúžení normálního divadelního života. Parabolickému dramatu vytýká nesrozumitelnost, z které často pramení nuda, dále formalismus a malý kontakt s publikem.

Żółkiewského studie o současné polské literatuře je velmi cenná, protože seznamuje souhrnně s dvacetiletým vývojem polské literatury v souvislosti s vývojem předválečným i okupačním a snaží se tedy zachytit literární vývoj jako celek. Autor hodnotí literaturu jediným kritériem: její účastí na veřejné politické životě. To je přednost i slabina, poněvadž na tomto podkladě nutně nedoceňuje současnou poezii a drama. Nerespektování obecně lidské, intimní problematiky však znamená tematické ochuzení literatury a umění.

Následující kapitola knihy, nazvaná *Nowy spór o realizm*, je vlastně recenze Garaudyho díla *Realismus bez břehů*. Żółkiewski vítá tuto knihu jako důležitý přínos pro rozvoj marxistického myšlení, jako významnou zbraň v boji proti dogmatické zúžení pojetí realismu. Hodnotí zvláště analýzu tvorby Picassa, Perse a zvláště Kafky, ale nesouhlasí již s mnoha závěry Garaudyho, např. s jeho mýtotočným pojetím nového umění nebo s podceněním realistické tradice literatury. Żółkiewski hledá hlavní proud literatury 20. století v realistické, konkrétně historické tvorbě, kdežto „kafkovská“ literatura stojí přece jenom na okraji hlavního proudu. To Garaudy nevidí, naopak považuje Kafku za představitel centrální literární tendence našeho století. Také v další stati, *Sporu o realizm ciąg dalszy*, zamýšlí se Żółkiewski nad realismem. Ve správné definici realismu nevidí něco samočelného. Vyřešení této otázky má totiž pro socialistickou kulturu praktický význam: pomůže vytvořit model socialistické kultury a na tomto základě umožní provádět výběr a hodnocení uměleckých děl; jinak to budou dělat instituce s byrokratickými tendencemi — televize, rozhlas, filmová distribuce — které potřebné měřítko často nemají. Proto Żółkiewski vyzývá k rozvinutí nové marxistické diskuse o estetice. Při tom je třeba využít nových objevů a tendencí italských a francouzských marxistů, jakož i teorií jiných vědců, např. Luciena Goldmana a Clauda Lévi-Strausse. Potom probírá Żółkiewski teorie realismu těchto dvou vědců, ukazuje, co je v nich podnětného a s čím marxismus nemůže souhlasit. Znovu zdůrazňuje, že je třeba zkoumat literaturu dialekticky a historicky, to znamená podle toho, jak vyjadřuje konflikty a ústřední otázky naší epochy.

Poslední dvě velké studie knihy se zabývají problémy masové kultury v socialismu; jsou to stati *O kulturze masowej w kraju socjalistycznym* a *Przyczynek do zagadnienia stosunku stulu a kultury*. Jejich hlavní myšlenkou je požadavek, aby na základě kritického využití výsledků západních nemarxistických teoretiků vypracoval marxismus teorii kultury, zvláště masové socialistické kultury, aby položil teoretické základy k boji o socialistický charakter a styl masové kultury a vytvořil patřičnou hierarchii hodnot.

Závěrečnou část knihy tvoří drobnější články spíše poznámkového charakteru, polemické odpovědi a recenze: mezi nimi zvláště rozbor vynikajícího románu Tadeusze Konwického *Sennik wspanialszy*, který nazývá Żółkiewski „polskou baladou“.

Zagadnienia stylu Stefana Żółkiewského je kniha zásadního významu, kniha, která posunuje marxistické myšlení v oblasti teorie kultury a umění o velký kus dopředu. Cenné je, že vychází z praktických potřeb a problémů tvořící se socialistické kultury a životního stylu. Żółkiewski podává příklad antidogmatického myšlení o kultuře a umění. Dokazuje, že marxismus se nesmí uzavírat západním filosofickým směrům a že si z nich musí kriticky vybírat všechno cenné a využít toho k rozvoji a obohacení marxistické teorie i praxe.

Zdeněk Mohr